

Popularnonaukowe streszczenie projektu:

W Polsce od początku lat 90. obserwujemy dynamiczny rozwój elastycznych form zatrudnienia. Jedną z nich jest samozatrudnienie określane także niekiedy mianem „pracy na własny rachunek” czy też „samodzielnej działalności zarobkowej”. Według Badania Aktywności Ekonomicznej (BEAL), w II kwartale 2017 r. poziom samozatrudnienia w Polsce wynosił 17,5 % ogółu pracobiorców i jest to wskaźnik wyraźnie wyższy od średniego poziomu w krajach UE, który oscyluje w okolicach 16%. Całkowita liczba osób pracujących na własny rachunek, zgodnie z cytowanymi badaniami, wynosi 16496 tys. osób, z czego zdecydowana większość to mężczyźni (68,5 % populacji) oraz osoby wywodzące się z terenów wiejskich (52,8% populacji).

O powszechności występowania tego zjawiska decyduje potrzeba ograniczania kosztów działalności prowadzonej przez podmioty zatrudniające (przerzucane są one na samozatrudnionych), jak również uelastyczniania procesu produkcyjnego (zamawiający może w łatwy sposób pozbyć się samozatrudnionego). Rozwój pracy na własny rachunek stanowi także ważny mechanizm przeciwdziałania bezrobociu i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy oraz jest czynnikiem wpływającym na ograniczenie tzw. szarej strefy. Wzrost zainteresowania samozatrudnieniem wynika również z występującej w społeczeństwie postawy przedsiębiorczości i kreatywności.

Pomimo powszechności w obrocie gospodarczym analizowanej formy aktywności, w obowiązującym stanie prawnym brak jest kompleksowej regulacji, która w sposób całościowy i systemowy normowałaby najistotniejsze aspekty pracy osób działających w ramach samozatrudnienia, takie jak: zasady świadczenia usług, warunki pracy, ochronę socjalną i ubezpieczeniową oraz szczególnie status prawny tych osób. W podejściu polskiego ustawodawcy do problematyki samozatrudnienia nie ma spójnej koncepcji, a rozwiązania prawne regulujące sytuację tej kategorii pracobiorców mają charakter fragmentaryczny i raczej przypadkowy. Wywołuje to szereg kontrowersji i wątpliwości, zarówno w doktrynie prawa, jak i orzecznictwie sądowym, czyniąc status tej grupy osób niejasnym. Co więcej, ustawodawca nie gwarantuje, z mocy prawa, osobom samozatrudnionym pełnej ochrony charakterystycznej dla pracowników zatrudnionych na podstawie stosunku pracy. *De lege lata* na gruncie polskiego prawa osoby świadczące pracę (usługi) na podstawie umów cywilnoprawnych korzystają z ochrony prawnej w zakresie: życia i zdrowia, która obejmuje wszystkich wykonawców (także samozatrudnionych) świadczących pracę w zakładzie należącym do podmiotu ją organizującego; zakazu dyskryminacji i wymogu równego traktowania w zatrudnieniu; gwarantowanej płacy minimalnej i ochrony wynagrodzenia za pracę oraz ochrony macierzyństwa i rodzicielstwa. Osobnym zagadnieniem jest także zjawisko pozornego samozatrudnienia, które jako patologia, stanowi obecnie duży problem społeczny. Chodzi o sytuację, w ramach której osoba fizyczna (były pracownik) zostaje przymuszona do prowadzenia na rzecz byłego pracodawcy działalności gospodarczej polegającej na realizacji dotychczasowych obowiązków pracowniczych w warunkach podporządkowania co do miejsca, czasu i sposobu świadczenia pracy. Szacuje się, iż ponad milion osób prowadzi w Polsce jednoosobową działalność gospodarczą w warunkach pozornego samozatrudnienia, z naruszeniem obowiązujących przepisów prawa.

Powszechność samozatrudnienia, przedstawiona powyżej doniosłość tej problematyki, a także brak kompleksowej regulacji, która w sposób całościowy i systemowy normowałaby najistotniejsze aspekty pracy osób działających w ramach samozatrudnienia, decydują o zasadności prowadzenia pogłębionych badań teoretycznych dotyczących prawnych aspektów samozatrudnienia. Głównym celem projektu badawczego jest kompleksowa analiza prawna instytucji samozatrudnienia, nie tylko z perspektywy polskiej regulacji prawnej i orzecznictwa, ale także w aspekcie rozwiązań obowiązujących w prawie międzynarodowym i unijnym, jak również w wybranych krajach europejskich. Wyniki przeprowadzonych badań posłużą do opracowania autorskiego modelu prawnego samozatrudnienia w Polsce, który na nowo zdefiniuje szczególnie status prawny osób samozatrudnionych. W założeniu twórców projektu, zasadnym jest rozszerzenie ochronnych regulacji prawa pracy na te osoby samozatrudnione, które wykonują pracę w warunkach zależności ekonomicznej od podmiotu zamawiającego, przy czym zakres tej ochrony nie może być tak szeroki, jak na gruncie stosunku pracy. W doktrynie prawa pojawiają się głosy, iż osoby pracujące na własny rachunek powinny korzystać z ochrony w zakresie czasu pracy i prawa do odpoczynku. Należy zastanowić się również nad poprawą efektywności obowiązujących w polskim systemie prawnym mechanizmów ułatwiających osobom fizycznym podejmowanie samozatrudnienia w ramach samodzielnej działalności gospodarczej, a także nad zwiększeniem skuteczności środków prawnych przeciwdziałania zjawisku pozornego samozatrudnienia. Celem projektu jest m. in. próba opracowania spójnego i kompleksowego modelu zapobiegania pozornemu samozatrudnieniu, który będzie łączył w sobie rozwiązania z zakresu prawa pracy z mechanizmami występującymi na gruncie prawa podatkowego i prawa ubezpieczeń społecznych.